821.163:3:821.163.42(062)(049.3)
821.163.42:821.163.3(062)(049.3)
стручен труд

НАЦИОНАЛНИТЕ НАУЧНИ ИНСТИТУТИ ВО ФУНКЦИЈА НА КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ

м-р Сарита Трајанова

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
Институт за македонска литература

клучни зборови: културен идентитет, национални научни институти
key words: cultural identity, national research institutes

Уставот на Република Македонија го гарантира правото на слободно изразување, негување и развивање на етничкиот, културниот, јазичниот и на верскиот идентитет на сите граѓани. Со Законот за научноистражувачката дејност од 2008 година се утврдени македонските научни институции кои го истражуваат историскиот и културниот идентитет на македонскиот народ, како и граѓаните кои живеат во нејзините граници кои се дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ и другите што живеат во Македонија: Институтот за национална историја, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, Институтот за македонска литература, Институтот за старословенска култура и Институтот за духовно културно наследство кај Албанците. Сите овие научни установи се униформирани под називот јавни научни установи, а се среќаваат и со предзнакот *национални* научни институти. Називот јавни упатува на тоа дека се работи за државни институции од јавен интерес, најчесто основани од Владата на Република Македонија. Тие се такви не само декларативно преку својот назив туку и суштински преку дејноста што ја остваруваат, потпирајќи се на мошне силната културна традиција, на драгоценото културно наследство, на креативната сила и на силно изразената желба за воспоставување соработка и партнерство со земјите во регионот и во светот. Станува збор за организирани и втемелени институции чија основна цел е да го чуваат македонското културно богатство и да го развиваат научното творештво. Како правен стожер на научниот систем, тие неминовно ја имаат улогата за презентирање на државата на национално и меѓународно ниво. За овие институции, комуникацијата и поддршката на јавноста се еден од основните услови за нивната успешна работа и препознатливост како одговорни, непристрасни, самостојни и независни установи.

Што претставува културниот идентитет?

Основната дефиниција на идентитетот како *единство* и *истоветност*, како посредување во тоа единство, *единство со самиот себе* и уште повеќе како *преработено лично и колективно искуство* и *развиена свест за себе и за другите* ги вклучува основните културолошки, историски, социолошки, лингвистички и општествени карактеристики, кои означуваат припадност кон одредена заедница или група.

Во мноштвото идентитети, посебно место зазема проблематиката на културниот идентитет со сите чинители кои го формираат. За културниот идентитет денес постојат многу дефиниции, од оние наједноставните до оние кои се покомплексни.

- Збир на карактеристики кои една култура ја чинат различна во однос на друга култура.
- Културниот идентитет е подложен на законите на општествените промени.
- Ги опфаќа сите оние симболи и нивните значења, кои ја одредуваат припадноста на поединците и на групите на одредена заедница и кои ги разликуваат од другите заедници и од нивните култури.
- „Колективна свест, чувство на припадност засновано на сознанија за некои заеднички одредници (јазик, раса, територија, религија...), кои во дадена ситуација претставуваат основ за поистоветување – идентификација“ (Stojković, 1993: 22).
- „Образец на заеднички начин на живот и мислење, заедничко искуство врз кое се темелат облиците и содржините на сознанијата; Вредносна рамка, која им укажува на индивидуите што е пожелно, а што не е, од гледна точка на дадената култура“ (Golubović, 1999: 34).
- Има значајна улога во дефинирањето на националниот идентитет, но овие два идентитета не мора да се преклопуваат. Имено, националниот идентитет подразбира национален карактер, чувство на припадност и солидарност во етничките групи, како и во односите со соседните групи, нивните идентитети.

Една од најприменуваните дефиниции за културниот идентитет е дефиницијата на УНЕСКО, содржана во Декларацијата за културните права од 1996 година, според која културниот идентитет ги опфаќа: културните референции преку кои поединците или групите се дефинираат и се изразуваат себеси и преку кои сакаат да бидат препознаени, слободите својствени на човековото достоинство, кои се среќаваат во постојан процес, културната различност, посебното и универзалното, меморијата и аспирацијата.

Иако дефинициите се различни, сепак е можно да се укаже на она што е заедничко. Културата го чини динамичкото јадро на идентитетот и од особена важност е да се препознаат и развијат вистинските цивилизациски и хуманистички вредности.

Културниот идентитет претставува еден вид на колективен идентитет, обединувајќи сè она што ја чини колективната свест и системот на заеднички референции кои обезбедуваат кохезија на општеството. Јазичниот, историскиот, книжевниот идентитет претставуваат општествени идентитети кои се во меѓузависност и не можеме да ги запознаеме доколку не ги проучуваме во рамките на културниот идентитет, чиј составен дел се, и во рамките на оп-

штествените и на социјалните промени и секако, во рамките на поширокиот регион и односите кон другите идентитети, култури, народи и нации.

За изградување јасен став во врска со прашањето на идентитетот, како неопходност се наметнува градењето врска помеѓу критички вреднуваната традиција од една страна и современите барања на глобализацијата од друга страна. Значи, посебна е улогата на глобализацијата и европските интеграции во засновањето на еден вид универзален, европски, ако не и космополитски идентитет. Тука се отвора прашањето - дали на тој начин ќе дојде до поништување на посебните идентитети? Европскиот/космополитскиот идентитет се јавува како надградба на постоечките идентитети и не ја користи логиката на исклучување и исклучивост. Тој се гради без рушење на постоечките идентитети и е во насока секој граѓанин да се почувствува како граѓанин на светот. Потребата од трансформација на културниот идентитет од затворен, етноцентристички и исклучив ентитет кон отворен, демократски и граѓански идентитет во последно време го воведува и поимот мултикултурен идентитет со особен акцент на правата на различност. Мултикултурализмот ја надминува специфичноста на секој поединечен национален контекст и респектирајќи ги разликите на мултикултурниот живот, сè повеќе станува јасен цивилизациски предизвик за современите општества.

Идентитетот се манифестира во неговата комплексност и разновидност. Тој не претставува статична категорија, туку се менува во зависност од различни општествени, историски, цивилизациски и културолошки околности. Оттука може да се говори за трансформација на постоечките и обнова на старите веќе оформени идентитети. Значи, повеќе од јасно е дека не постои еднаш воспоставен идентитет, туку преовладува процес на негово постојано развивање, менување и преобликување.

Науката и културниот идентитет

Знаењето е стратешки ресурс, а научноистражувачката дејност претставува извор на знаење и нераскинлив дел на образовниот систем. Значи, науката е поттикнувач на развојот преку знаење, а идентитетот е вредност и суштина на секој народ и на секој поединец. Идентитетот е во центарот на вниманието на интелектуалците од сите научни подрачја, но особено се наметнува како главен поим во хуманистичките и во општествените науки.

Секако дека едни од демократските автономно-научни институции во Македонија кои овозможуваат да се оствари продуктивната врска помеѓу старото и новото се националните научни институти преку кои се развива рационалната свест за сопствената посебност, како и за вредностите на развиениот свет. Имено, најголемиот дел од широкиот спектар на активности на УНЕСКО, организацијата на ОН за образование, наука и култура, се својствени за овие научни институти, а тоа во прв ред се: унапредувањето на литературата, демократизацијата на образованието, зачувување на културниот идентитет, унапредување на меѓукултурниот дијалог, заштита на светското културно богатство, унапредување на слободниот проток на идеи, јакнење на комуникациските можности и др.

Која е улогата на научните институти во градењето и во фирмирањето на културниот идентитет?

Основниот императив на институциите е интеграција, односно стабилизација на општествената заедница. Нивната основна суштина е во тоа да

обезбедат хармонично посредување на релација индивидуа – општество. Речиси секогаш, оправдано е институциите да се анализираат врз основа на остварување на најважните поставени цели, што подразбира и рефлексија на средствата за нивна реализација.

Што се однесува до творечката димензија на културниот идентитет, преку својата истражувачка работа, проекти, постигнувања, општествени активности и афирмација на научната вистина, научните институти ја оправдуваат научната и општествената оправданост на своето основање и постоење. Бројни трудови поврзани со културниот идентитет се објавени во издание на националните научни институти или на авторите кои работат во нив. Овие научни книги даваат и нова светлина на македонската историја и култура и во наредниов период се очекува повеќе разбирање и поддршка за новите монографии, резултат на најновите реализирани проекти.

Динамичкиот модел на идентитетот подразбира согледување на интеракциски аспект на неговите суштински чинители. Во таа насока, научните институти се носители на бројни собири и работилници на кои се обработуваат книжевни, јазични, историски, фолклористички и други теми поврзани со културата и се настојува сложената слика на културниот идентитет да се согледа во контекст на сите негови реални елементи (јазикот, книжевноста, историјата, културното наследство, фолклорот и обичаите, театарот, медиумите, духовните и етичките вредности, формите на изразување, уметничката продукција и сл.). Овие своевидни константи на идентитетот се пред постојаниот предизвик за нивно усогласување и потврдување.

Поврзувањето на научноистражувачките институции е од особено значење и претставува придонес кон градењето на културниот идентитет и неговата институционална промоција и одржување. Конкретна форма на оваа поврзаност претставуваат меѓународните научни конференции, на кои како учесници се јавуваат научните истражувачи од националните научни институти и докажани имиња од македонистиката, славистиката, историографијата и сл. од странските научни и универзитетски центри.

Специфичноста на националните научни установи во негувањето на идентитетот е и во нивното непосредно учество во реализацијата на годишните програми на Собранието на Република Македонија за одбележување јубилејни годишнини на значајни настани и истакнати личности, кои во текот на историјата влијаеле на градењето на идентитетот во Македонија, придонеле за нејзиниот државноправен развој и за општоцивилизациските вредности. Притоа секогаш се поаѓа од фактот дека идентитетот е нешто што постојано се гради и што подложи на постојани промени и дека идентитетот на Македонија во текот на историјата бил мошне сложен.

Она што е особено важно е да се има своја култура не само во рамките на државните граници туку и надвор од нив. Ако со својата книжевност не успееме да стекнеме место во Европската унија, за книжевна Европа нема да постоиме, што важи и за сите останати културни елементи, историја, јазик, фолкор и сл. Токму ова размислување е мошне добро апсолвирано од националните научни институти кои се трајно ориентирани кон афирмирање на сопствената култура, историја и традиција.

Свеста за припаѓање на својата заедница, подразбира и свест за разликување од Другите, но и желба со нив да се воспостави комуникација и да се оствари заедништво. За создавањето толерантен однос кон Другите како различни од нас во заедничкиот животен простор говорат бројните билате-

рални договорни соработки и нивните конкретни реализации, кои придонесуваат за развојот и за унапредувањето на македонските културни врски со другите народи во регионот и пошироко, за заемното зближување и почитување на културите и традициите.

Интересно е што во прилог на културниот идентитет се студиите од втор циклус, во рамките на кои се изведуваат студиски програми, токму поврзани со прашањата на културниот и на историскиот идентитет. Во овој контекст ги споменуваме интердисциплинарните културолошки студии на Институтот за македонска литература, кои обработуваат неколку сегменти поврзани со идентитетот.

- Книжевното творештво како темел на националната култура. Преку современите интердискурзивни и интердисциплинарни интерпретативни системи, книжевниот текст се проследува и како естетска содржина, но и како историографски извор за реконструирање на времето во кој истиот настанал и оттука преку него се исчитуваат културолошко-антрополошките чинители на едно време.

- Драмата и театарот како место на активно промислување на реалноста и ангажиран однос кон неа. Заради својата претставителна природа театарот е место за брза рефлексија на актуелните проблеми, во него се преиспитува и се напаѓа човековиот идентитет, идентитетот на општеството, посебно во времето на глобализацијата која наметнува нов систем на вредности.

- Комуницирање меѓу различните национални книжевности, отворање на книжевноста кон новите медиуми и другите уметности.

Вредно е да се спомене нагласувањето на културолозите дека културата влијае во репродуцирање на свеста и во формирањето на личноста. Она што е својствено за културологијата е тоа што развојот го поставува во рамките на културата, а на културата гледа како на облик за изразување на сите материјални и духовни сили на човекот.

Човекот се наоѓа во константно идентификување, односно во процес на постојано преиспитување и препознавање. Наспроти ова, во современото живеење сме оптоварени со колективно читање на идентитетот, што е придружено преку етнонационални, религиски или некои слични припадности. Тоа редуцирање на граѓаните само на припадници на определени групи се покажува како огромно осиромашување на индивидуален план. Идентитетот има своја посебна индивидуална динамика и развој, и затоа од особена важност е согледувањето на улогата на поединецот во општеството. Во оваа насока научните установи се грижат не само за своето усовршување како институции туку и за оспособување на поединецот, што претставува основен предуслов за создавање на идентитетот, кој се развива како динамичка и развојна структура.

Можат ли институтите во својот идентитет да пронајдат инспирација за во иднината?

Во современото живеење, идентитетот се поврзува со стабилноста, се означува како нешто што не е привремено, нешто што истрајува во своите одлики наспроти текот на времето. Националните научни институти во рамките на прашањето за градење на културниот идентитет, се загрижени и за сопствениот идентитет како институции на науката во Македонија. Имено, нив не ги загрижува толку многу што имаат наследено, туку многу повеќе што нивните следбеници ќе наследат од нив. Не толку она што тие како институции во

моментов *се*, колку тоа *во што ќе се развијат во иднина*. Оттука и постојаната грижа на овие институции за отворање можности за прием и оспособување на млади истражувачки кадри, за непречена работа на научноистражувачки проекти, пред сè заради обезбедување континуитет на научните истражувања. Ова говори дека општото значење на идентитетот се состои не толку во нашиот однос кон минатото, колку во нашиот став кон иднината. Иако, очигледно е дека минатото преку *сеќавањето* и *наследувањето* е составен дел на овој однос, може да се рече дека, во општа смисла, идентитетот претставува наш однос кон иднината со посредство на минатото. Овој однос што се однесува до научните институти се одвива на две нивоа. Првото е пренесување на вредностите, како систем на основните начела, водечки принципи и филозофија на институцијата и запознавање со сè што е вредно во конкретната научна дисциплина за понатамошно зачувување и развој. Притоа секоја генерација додава нешто ново и го отфрла сè она за што верува дека е ирелевантно, неинтересно и застарено. Сето ова се одвива спонтано и секојдневно и притоа несвесно се придонесува кон зачувување на идентитетот. Второто ниво на кое овие институции имаат сè поизразена улога во градењето на ставот кон иднината со посредување на минатото е всушност преку наставата за вредностите на јазикот, историјата, книжевноста, културата, зачувувањето на културното наследство (културни споменици, музеи, архиви, библиотеки), зачувување на традицијата и почитувањето на законите и обичаите, што е клучно за социјалната кохезија и за градењето мостови помеѓу сегашната генерација и генерациите што доаѓаат.

Литература:

Аврамовић, З. 2003. Културни идентитет: неизбежност разлика, Зборник *Разлике у образовању*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 143-149

Акимовска-Малетиќ И. 2008. Реформа на јавните установи во Република Македонија во согласност со европската правна рамка, *Реформата на институциите и нејзиното значење за развојот на Република Македонија*, кн.5, Скопје: МАНУ, 257-274

Korunič P. 2003. Nacija i nacionalni identet, *Zgodovinski casopis* 57, Ljubljana, 9-19

Mitrović Lj. 2002. Sudbina etničkih i kulturnih identiteta u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Зборник *Kulturnih i etničkih identiteta u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, Niš, 15-31

Сасајковски С., Мицановска Љ. Втемелувањето и градењето на културните политики на ЕУ

http://mmc.edu.mk/IRAM/Conferences/XVIIConf/SasajkovskiMicanovska.pdf

Semprini A. 2004. *Multikulturalizam*, Clio, Beograd

Stojković B. 1993. *Evropski kulturni identitet*, Prosveta, Niš

Cvetković V. 2002. Институције, држава, идентитет, Зборник *(Re)konstrukcija institucija,* Beograd

http://www.identitytheory.com/

Дефиниција на УНЕСКО за културниот идентитет од Декларацијата за културни права, 1996 http://shr.aaas.org/thesaurus/detail.php?tid=795

NATIONAL RESEARCH INSTITUTES IN FUNCTION OF THE CULTURAL IDENTITY

Sarita Trajanova

Summary

Identity includes symbols of identification of a country and as to the cultural identity, these symbols are clearly manifested through national research institutes. Researches of the cultural identity should be inevitably interdisciplinary and open, which is typical for national research institutes which cover many appropriate fields within the humanities and social sciences.